

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Berdiansk State Pedagogical University**

**Scientific Papers
of Berdiansk State Pedagogical
University**

Series: Pedagogical sciences

Issue 1

**Berdiansk
2021**

УДК 378.001.89(082)
ББК 74.480.46я5
Н 34

ISSN 2412-9208
ICV 2019: 79.31
DOI 10.31494/2412-9208

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лазарєв Микола Іванович – д.пед.н., професор (Українська інженерно-педагогічна академія);

Павленко Анатолій Іванович – д.пед.н., професор (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія).

*Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету.
Протокол № 9 від 29.04.2021 р.*

**Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України
збірник включений до Переліку наукових фахових видань України
(категорія “Б”)**

(наказ МОН України №1412 від 18 грудня 2018 року)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ігор Богданов – доктор педагогічних наук, професор, ректор (Бердянськ), головний редактор; **Ольга Гуренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ольга Грауман** – доктор педагогічних наук, професор (Хільдесхайм, Німеччина); **Лариса Зайцева** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Людмила Коваль** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Алла Крамаренко** – доктор педагогічних наук, професор (Бердянськ); **Ільзе Мікельсон** – доктор педагогічних наук, професор (м. Лієпая, Латвійська Республіка); **Вячеслав Осадчий** – доктор педагогічних наук, професор (Кишинів, Молдова); **Алесандро Фігус** – доктор педагогічних наук, професор (Рим, Італія); **Ольга Попова** – кандидат педагогічних наук, доцент (Бердянськ); **Катерина Осадча** – кандидат педагогічних наук, доцент (Мелітополь).

Н-34 Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип.1. – Бердянськ : БДПУ, 2021. – 402 с.

Збірник “Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки” заснований з метою оприлюднення результатів педагогічних досліджень науковців. Публікації репрезентують нові підходи до різних аспектів педагогіки та методики.

За зміст статей і правильність цитування відповідальність несе автор.

© Бердянський державний педагогічний університет, 2021
© Автори статей, 2021

UDC 378.001.89(082)
LBC 74.480.46я5
N 34

ISSN 2412-9208
ICV 2019: 79.31
DOI 10.31494/2412-9208

REVIEWERS:

Lazarev Mykola – doctor of pedagogical sciences, professor (Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy);

Pavlenko Anatoly – doctor of pedagogical sciences, professor (Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy).

*It is published according to the resolution of the Academic Council
of Berdiansk State Pedagogical University
Record № 9 of 29.04.2021*

**According to the resolution of Attestational board of the Ministry
of education and science of Ukraine this edition was included to
the List of scientific professional editions of Ukraine (category B)**
(Resolution of the Ministry of education and science of Ukraine
№ 1412 of 18 December 2018)

EDITORIAL BOARD:

Ihor Bohdanov – doctor of pedagogical sciences, professor, rector (Berdiansk), editor in chief; **Olha Hurenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Olga Grauman** – doctor of pedagogical sciences, professor (Hildesheim, Germany); **Larysa Zaitseva** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Liudmyla Koval** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Alla Kramarenko** – doctor of pedagogical sciences, professor (Berdiansk); **Ilze Mikelsone** – doctor of pedagogical sciences, professor (Liepaja, Latvia Republic); **Viacheslav Osadchiy** – доктор педагогічних наук, професор (Melitopol); **Ihor Racu** – doctor of pedagogical sciences, professor (Kishinev, Moldova); **Alessandro Figus** – doctor of pedagogical sciences, professor (Rome, Italy); **Olha Popova** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Berdiansk); **Kateryna Osadcha** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (Melitopol).

N-34 Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. – Issue 1. – Berdiansk : BSPU, 2021. – 402 p.

The collection of scientific papers of Berdyansk state pedagogical university (Series: Pedagogical sciences) contains results of pedagogical reseach of Ukrainian and foreign scientists. Publications represent new approaches to actual problems of teaching, education and methods.

UDC 378.001.89(082)
LBC 74.480.46я5

© Berdiansk State Pedagogical University, 2021
© Authors of the articles, 2021

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Аксакова Наталя, Малазонія Світлана (Бахмут). Розвиток вищих педагогічних навчальних закладів України на початку ХХ ст.	11
Венцева Надія (Бердянськ). Суспільно-політичні чинники розвитку педагогічної освіти.....	19
Лавриш Юліана, Буга Світлана (Київ). Цифрові освітні технології як засіб автономного індивідуалізованого навчання іноземних мов в університетах.....	26
Линдіна Євгенія (Бердянськ). Історичні відомості про логопедію: стародавній світ.....	34
Навольська Галина, Кашуба Олександра, Кравчук Тетяна, Саварин Тетяна (Тернопіль). Дидактичні умови формування лінгвістичної ерудиції у процесі вивчення латинської мови в єзуїтських колегіях ХVI-ХVIII ст.....	41
Романишин Юлія (Івано-Франківськ). Інформаційно-педагогічні аспекти соціального програмного забезпечення в освітньому процесі вищої школи.....	52
Суровцева Ірина (Маріуполь). Індигенна освіта: міжнародний досвід підготовки соціальних працівників до роботи з корінними народами....	65
Черезова Ірина (Бердянськ). Адаптивна поведінка особистості в контексті життєвих криз.....	72
Шапар Любов, Шпілевая Тетяна (Херсон). Конкуренція українських моряків на світовому ринку праці.....	80

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Бєлова Олена (Кам'янець-Подільський). Теоретичне обґрунтування мовленнєвої готовності до школи дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору.....	89
Глушенко Катерина, Козинець Олександр (Київ). Особливості формування статево-гендерної ідентичності у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.....	99
Григор'єва Наталя (Бердянськ). Теоретичні засади проблеми виховання самостійності у дітей дошкільного віку.....	109
Калугіна Юлія (Мелітополь). Формування навичок культурного споживання у дітей старшого дошкільного віку в контексті економічного виховання.....	120

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Ільченко Анастасія, Несен Олена (Харків). Використання фізкультурхвилинок для розвитку лексичної компетентності учнів першого класу у уроках англійської мови.....	131
Попова Ольга, Попова Лариса (Бердянськ). Лінгвістичні ігри як засіб формування комунікативної компетентності учнів в умовах Нової української школи.....	144

СЕРЕДНЯ ОСВІТА

CONTENTS

GENERAL PEDAGOGICS AND HISTORY OF PEDAGOGICS

Aksakova Natalia, Malazonia Svitlana (Bakhmut). Development of higher pedagogical educational institutions of Ukraine at the beginning of the XX century.....	11
Vientseva Nadiia (Berdiansk). Socio-political factors in the development of pedagogical education.....	19
Lavrysh Yuliana, Buha Svitlana (Kyiv). Educational technologies as a tool for autonomous personalized foreign language learning at universities.....	26
Lyndina Yevheniia (Berdiansk). Historical information on speech therapy: ancient world.....	34
Navolska Halyna, Kashuba Olexandra, Kravchuk Tetiana, Savaryn Tetiana (Ternopil). Didactic conditions for developing linguistic erudition in the process of studying Latin in Jesuit colleges of the XVI-XVIII centuries.....	41
Romanyshyn Yulia (Ivano-Frankivsk). Informational and pedagogical aspects of social software in learning process of higher school.....	52
Surovtseva Iryna (Mariupol). Indigenous education: international experience in training of social workers to work with indigenous peoples.....	65
Cherezova Iryna (Berdiansk). Adaptive behavior of personality in the context of life crisis.....	72
Shapar Lyubov, Shpilevaya Tatiana (Kherson). Competition of ukrainian seafarers in the world labor market.....	80

PRESCHOOL EDUCATION

Bielova Olena (Kamyanets-Podilsky). Theoretical substantiation of speech readiness for school of children of senior preschool age with visual impairments.....	89
GLUSHENKO Kateryna, Kozynets Olexander (Kyiv). Features of gender identity development in children with mental and physical disabilities.....	99
Grigorieva Natalia (Berdiansk). Theoretical Foundations of Preschool Children's Independence Education.....	109
Kaluhina Yuliia (Melitopol). Formation of cultural consumption skills in older preschool children in the context of economic education.....	120

PRIMARY EDUCATION

Iichenko Anastasiia, Nesen Olena (Kharkiv). The use of physical action time for the development of lexical competence of first-grade learners at English lessons.....	131
Popova Olga, Popova Larysa (Berdiansk) Linguistic games as a means of communicative competence of pupils in conditions of new Ukrainian school.....	144

УДК 811.124'02(07)+94(477) «16/18»
DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-1-41-51

**DIDACTIC CONDITIONS FOR DEVELOPING LINGUISTIC ERUDITION
IN THE PROCESS OF STUDYING LATIN IN JESUIT COLLEGES
OF THE XVI-XVIII CENTURIES**

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕРУДИЦІЇ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ В ЄЗУЇТСЬКИХ
КОЛЕГІЯХ XVI-XVIII СТ.**

Halyna NAVOLSKA,
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor
navolska9@gmail.com

Галина НАВОЛЬСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0003-4196-0123>

Olexandra KASHUBA,
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor
lesiakashuba@gmail.com

Олександра КАШУБА,
кандидат педагогічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0002-5478-2875>

Tetiana KRAVCHUK,
PhD in Philological Sciences,
Associate Professor
tanchik454@gmail.com

Тетяна КРАВЧУК,
кандидат філологічних наук,
доцент

<https://orcid.org/0000-0003-1396-4573>

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National
Pedagogical University*

*Тернопільський національний
педагогічний університет
імені В. Гнатюка*

✉ 2 Maksyma Kryvonosa St.,
Ternopil, 46000

✉ вул. Максима Кривоноса, 2,
м. Тернопіль, 46000

Tetiana SAVARYN,
PhD in Philological Sciences,
Associate Professor

Тетяна САВАРИН,
кандидат філологічних наук,
доцент

savaryn@tdmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8294-6024>

*I. Ya. Horbachevsky Ternopil
National Medical University,*

*Тернопільський національний
медичний університет
ім. І.Я. Горбачевського*

✉ 1 Maidan Voli, Ternopil, 46000

✉ вул. Майдан Волі 1,
м. Тернопіль, 46000

Original manuscript received: February 03, 2021

Revised manuscript accepted: April 15, 2021

ABSTRACT

Creating educational model for training specialists, which is able to effectively function in modern conditions, ensuring the positive dynamics of the state transformations, is essential for the Ukrainian educational paradigm. European

ambitions in this area are aimed at developing curricula that are not only based on common principles, values, approaches, but also take into account cultural traditions and historical context. One of the elements of this approach is developing linguistic erudition, which is a necessary component of the professional competence of philologists. This predetermines the need for comprehensive study of the Jesuit order, which have achieved great success in training erudite youth, and its activities.

The objective of the article is to clarify the didactic conditions of developing linguistic erudition and the ways of its expanding during studying Latin in educational institutions of the Jesuit order.

In the article, the structure, content and peculiarities of organization of learning process in educational institutions of the Jesuit order are characterized. It is found out that the task of formation of linguistic erudition in these educational institutions was achieved due to through compliance with the following didactic conditions: systematization and structuring; clarity of goals and objectives for each class (grading system); structuring the content of each subject, including Latin (a characteristic feature was not only a perfect mastering of Latin, but also developing mental abilities while reading literary works of the classics); appropriate use of teaching methods and techniques (active use of methods for stimulating and motivating students' cognitive activity); appropriate material support; training of teachers.

Keywords: *didactic conditions, linguistic erudition, Latin, educational process, the Order of Jesuits.*

Вступ. Сьогодні вирішальним фактором забезпечення позитивної динаміки перетворень держави є формування освітньої моделі, яка забезпечить підготовку особистості, здатної ефективно функціонувати в новітніх умовах. Європейські прагнення в цій галузі спрямовані на розробку програм, які не лише опираються на загальні принципи, цінності, підходи, а й ураховують культурні традиції та історичний контекст. Тому осмислення та інтерпретація педагогічної дійсності минулого є важливою умовою для формування освітньої парадигми, педагогічна мета та зміст якої зорієнтовані на історично обґрунтовані та інноваційно змодельовані стратегії розвитку освіти і виховання. Найважливішим завданням підготовки студентів-філологів є формування необхідного і достатнього рівня їх професійної компетенції, а лінгвістична ерудиція, на наш погляд, є її необхідним елементом.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливих успіхів у навчанні латинської мови досягли єзуїтські навчальні заклади. Діяльність ордену єзуїтів висвітлювалась у багатьох працях історико-педагогічного, філософського, релігієзнавчого та культурологічного напрямку (Г. Бемер, Т. Гризінгер, Дж. Донох'ю, Дж. О'Меллі, А. Фаррелл, Т. Циглер та ін.). Сучасні розвідки українських науковців зосереджені в основному в історичній площині (Н. Яковенко, Т. Шевченко, С. Серяков); могодіжну політику ордену вивчав Р. Басенко. Окремо варто виділити польських дослідників єзуїтської тематики: С. Беднарського, Л. Гжебеня, С. Заленського, Б. Натонського, Л. Пехніка та інших.

Мета нашої статті – з'ясувати дидактичні умови формування та шляхи розширення лінгвістичної ерудиції при вивченні латинської мови в навчальних закладах ордену єзуїтів. Відповідно до мети були визначені такі

завдання: уточнити терміни «дидактичні умови» та «лінгвістична ерудиція»; дослідити зміст та особливості організації навчального процесу єзуїтських освітніх закладів; з'ясувати можливості творчого використання педагогічних ідей ордену в сучасній педагогічній теорії та практиці.

Методи та методика дослідження. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети було використано такі методи наукового дослідження: пошуково-бібліографічний аналіз, який передбачав збір, вивчення необхідних інформаційних джерел, їх систематизацію та класифікацію; історико-хронологічний та порівняльно-зіставний аналіз дали змогу дослідити динаміку змін у часовій послідовності; систематизація та контент-аналіз допомогли трансформувати кількісні показники інформації й уможливили інтерпретацію результатів; для узагальнення висновків ми застосували екстраполяційний метод.

Методологічну основу дослідження становлять науково-теоретичні положення історико-педагогічної компаративістики, теорії пізнання про взаємозв'язок і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності, про єдність теорії та практики; основні методологічні принципи системності, об'єктивності, науковості, всебічності вивчення явищ і процесів та комплексного використання методів дослідження.

Результати та дискусії. Перш за все потребують уточнення поняття «дидактична умова», «ерудиція», «лінгвістична ерудиція». З педагогічної точки зору поняття «умова» розглядається як «сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості» (Полонський, 2004: 36). В. І. Андреев вказує, що педагогічні умови є результатом «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів..., а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» (2006: 124). Термін «ерудиція» більшістю словників визначається як «глибокі різнобічні знання в певній галузі науки...; ученість, широка обізнаність, начитаність» (Великий..., 2001: 266; УРЕ, 1964: 522), а поняття «лінгвістичний» стосується мови (Великий..., 2001: 490). Таким чином, ми вважаємо, що термін «лінгвістична ерудиція» – це різнобічні та глибокі знання у галузі мови чи мовознавства.

Отже, під дидактичними умовами, які сприяють формуванню лінгвістичної ерудиції студентів, ми розуміємо обставини процесу навчання, що є результатом цілеспрямованого відбору, структурування змісту навчальної дисципліни, застосування методів і форм організації навчання латинської мови, завдяки яким процес може бути успішним.

Проаналізована нами література дає змогу виділити такі дидактичні умови: системність та структурованість організації навчального процесу; чіткість мети і завдань для кожного класу, структурування змісту кожної навчальної дисципліни, в тому числі і латинської мови; доцільне використання методів та прийомів навчання; відповідне матеріальне забезпечення; підготовка педагогічних кадрів.

Системність та структурованість організації навчального процесу. Орден єзуїтів визначив пріоритетним напрямом формування молодого покоління на базі гуманізму та християнських цінностей. До видання остаточного варіанту «Ratio» (1599) навчальний процес загалом базувався на IV частині «Конституцій». В основу освітньої концепції було покладено метод Паризького університету. Розробники освітньої моделі (І. Надаль, І. Поланко, Д. Ледезма) вказували на важливість цього методу, який передбачав поділ на класи, цілісність студій, активність учнів, закріплення викладача за кожним класом (The Jesuit..., 2000: 82). І. Лойола вважав, що школа повинна не лише вчити, а й виховувати. Особливої уваги заслуговує те, що єзуїти обмежували покарання учнів, запропонували безкоштовну освіту та взялись за підготовку вчителів (Piechnik, 1958: 9). Робота над документом була тривалою і супроводжувалась його неодноразовим виданням та обговоренням (The Jesuit..., 2000: 84–94). Остаточний варіант, виданий та затверджений генералом К. Аквавівкою у 1599 р. (Encyklopedia..., 1996: 561). У документі «Ratio studiorum et institutiones scholasticae Societatis Jesu» (1599), проголошував основні засади «Товариства Ісуса», визнав роль генерала та інших членів ордену, обов'язки викладачів та учнів; методики викладання, розпорядок занять і порядок присвоєння ступенів; крім того, він містив рекомендації щодо навчально-методичного забезпечення тощо (Ratio..., 2008). Таким чином, він не лише регулював діяльність ордену як релігійної організації, а й був основним освітнім документом.

Навчання передбачало ступеневий характер. Вважаємо, що найточнішим є визначення структури навчальних закладів Б. Натонським, який виділяв три типи єзуїтських шкіл: 1) греко-латинська школа, яка мала три класи граматики, поетику та риторичу; 2) греко-латинська школа з трирічним курсом філософії; 3) греко-латинська школа з курсом філософії та теології – академія (Z dziejów..., 1994: 34).

Чіткість мети і завдань для кожного класу, структурування змісту кожної навчальної дисципліни, в тому числі і латинської мови. Єзуїтська система навчання визначила такі цілі: практичну, соціальну, гуманістичну і релігійну (The Jesuit..., 2000: 98). Ціллю середньої школи було досконале ораторське мистецтво (Bednarski, 1933: 156). Проте метою було не лише оволодіння латинською мовою, а й формування розумових здібностей під час читання літературних творів класиків, які не могли бути сприйняті без пояснень щодо міфології, історії, географії тощо (Bednarski, 1933: 254).

Кожен клас мав свою мету і своє завдання. Молодший клас граматики (інфіма) – «це досконале знання початків і початкове – синтаксису» (Ratio..., 2008: 196). Вивчення латинської мови передбачало ознайомлення із засадами граматики на основі огляду листів Цицерона (Piechik, 2003: 125).

Середній клас граматики – «це знання всієї граматики, хоч і не зовсім повне» (Ratio..., 2008: 192). Цей клас опрацьовував твори

Цицерона, вірші Овідія (Piechik, 2003: 125).

Старший клас граматики (синтаксис): «est absoluta grammaticae cognitio... – це досконале знання граматики» (Ratio..., 2008: 187) У цьому класі відбувалося опанування всієї граматики, опираючись на тексти Цицерона: «Листи», фрагменти з трактатів «De Avaritia» чи «De Senectute»; Овідія: «Liber Tristium», «Fasti», «De Ponto»; Вергілія: «Еклоги» та легші тексти «Енеїди»; Теренція: вибране (Piechik, 1958: 30).

Клас поетики: «gradus huius scholae est, postquam ex grammaticis excesserint; praeparare veluti solum eloquentiae; quod tripliciter accidit: cognitione linquae, aliqua eruditione, et brevi informatione praecceptorum ad rhetoricam spectantium – ступінь цього класу (полягає в тому, щоб), коли... перейдуть граматику, немовби готувати ґрунт для красномовства. Це формується трьома аспектами: через знання мови, через децицію ерудиції та через побіжне засвоєння настанов, що стосуються риторики (Ratio..., 2008: 181).

Оволодіння мовою зосереджували на вивченні етимології слів, розмаїтті крилатих висловів (Ratio..., 2008: 184). Важливим уважалось дотримання кількох елементів: знання латинської мови (не граматики, яка закладалася в попередніх класах, а багатства словникового запасу); здобуття ерудиції – з творів Цицерона; праць Цезаря, Салюстія, Лівія, Курція; творів Вергілія, Горація (Piechik, 2003: 126); викладали також засади версифікації, ритміки (Bednarski, 1933: 185).

Клас риторики: «gradus huius scholae non facile certis quibusdam terminis definiri potest; ad perfectam enim eloquentiam informat, quae duabus facultates maximas, oratoriam et poeticam comprehendit (ex his autem duabus primaе semper partes oratoriae tribuantur) – ступінь цього класу нелегко окреслити якимиись певними межами: він-бо вишколює досконале красномовство, яке охоплює дві найбільші вмільості – ораторську та поетичну (і з цих двох перше місце завше відляють ораторській) (Ratio..., 2008: 172).

Ерудицію належало черпати з історії та звичаїв різних народів, писемних пам'яток і кожної науки (Piechik, 2003: 127).

На українських землях, які входили до Речі Посполитої, істотні зміни в навчальних програмах, які стосувалися вивчення латинської мови, відбулися лише в другій половині XVIII ст.: з 1749 р. чітко окреслений «принцип одночасного та рівномірного навчання латинської та рідної мов» (Encyklopedia..., 1996: 251).

Таким чином, формування змісту освіти було підпорядковане принципам: системності, етапності, доступності, єдності змістового та процесуального аспектів, ґрунтовності знань, відповідності соціальному замовленню суспільства.

Доцільне використання методів та прийомів навчання. Цілі та завдання, які були поставлені єзуїтами, реалізувалися за допомогою відповідного методичного інструментарію. Оскільки структура навчального процесу в освітніх закладах ордену мала цілісний та системний характер, вважаємо, що доцільно класифікувати їх методи

навчання латинської мови на основі системного підходу Ю. Бабанського. Дослідник виділяє три великі групи: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; контроль і самоконтроль ефективності навчально-пізнавальної діяльності (Бабанський, 1989: 283). Перша група методів включає словесні, наочні та практичні методи. В освітніх закладах ордену переважав метод усного викладання, який передбачав постійний контакт педагога з учнями. Він базувався на принципах досконалості та ґрунтовності. Одним із найпоширеніших методів навчання була лекція, яка супроводжувалася поясненням (Циглер, 1911: 143). Для вироблення комунікативних навичок використовували різні види вправ: відмінювання іменників та дієслів, поєднання прикметників з іменниками або займенниками, переклад дієслівних форм, перетворення активного стану в пасивний, утворення минулих часів, визначення граматичних категорій іменників тощо (Ratio..., 2008: 199-200); диктанти; переклади з латинської на рідну і навпаки (у нижчих класах), від класу синтаксису – твори (описи, моральні сентенції, фразеологізми); у поетиці та риторичі – (епіграми, епітафії, вірші, наслідування класичних авторів у прозі та віршах). Якщо метою навчання у граматичних класах було пізнання мови, пояснення через читання творів правил граматики, то у вищих – важливішим був літературний аспект, стиль переважав над граматику. Розбір тексту в нижчих класах проводили так, щоб учні могли запам'ятати, не записуючи, а у вищих – учитель міг продиктувати все необхідне. Обсяг творів для різних класів був неоднаковим (Bednarski, 1933: 172–174).

У формуванні ерудиції вагому роль відігравали методи стимулювання і мотивації пізнавальної діяльності: змагання, диспути, промови, декламації уривків із класиків та написання власних творів. Крім цього, єзуїти влаштовували урочисті акції (Ratio..., 2008: 43), на які запрошували сторонніх осіб. Як винагороду використовували почесні місця, присвоєння імен римських та грецьких героїв, звань (sensor, praetor) тощо (там же: 145). Нагороди були засобом мобілізації учнів до праці. У «Ratio studiorum» існував навіть спеціальний розділ «Засади присвоєння нагород» (там же: 151–155).

Педагога активно використовували дидактичні прийоми: тренування пам'яті, активізація почуттів та емоційних переживань, постановка запитань під час дискусій, керування взаєминами учнів у процесі навчання. Документ «Ratio» ґрунтувався на zasadі: «стільки знаємо, скільки в пам'яті тримаємо», тому тренування пам'яті відбувалося по 15 хвилин щодня. Практикувалися щоденні, суботні, місячні, річні повтори (Piechnik, 2003: 135). Проте єзуїти не переважували своїх вихованців, тому час на навчання не перевищував п'яти годин на день (Циглер, 1911: 143).

Важливу роль відігравав театр. Сценічні вистави готували молодь до публічних промов, удосконалювали мовлення, вчили історії. Театр виступав інтегральною складовою освітнього процесу (Pelczar,

1997: 168).

Академії, які була центром позапрограмних діянь, уможлилювали не лише поглиблення знань, а й розширювали зміст навчальної програми (Piechnik, 2003: 129). Існували такі академії: теологів і філософів; риторів і гуманістів; граматиків (Ratio..., 2008: 212–224). Цими молодіжними об'єднаннями опікувався префект (Bednarski, 1933: 389). Граматисти поглиблювали знання, здобуті в школі (перекладали вислови, вправлялися у стилі, тренували пам'ять, повторювали лекції) (Ratio..., 2008: 223); ритори і гуманісти писали вірші та прозу, брали участь у декламаціях. Найкращі твори нагороджувалися. Єзуїти давали можливість молоді виявити свою індивідуальність, привчали до самостійної роботи (Bednarski, 1933: 389).

Цілісність та ефективність навчального процесу неможлива без використання методів контролю та самоконтролю. Контроль знань у навчальних закладах ордену складався з перевірки – виявлення рівня знань; оцінки – вимірювання рівня знань, умінь і навичок; обліку – фіксування результатів у каталозі вчителя. Виявлення обсягу і глибини знань було завданням учителя і ставало підставою для переведення учня до наступного класу (Навольська, 2012: 55). До видання остаточного варіанту «Ratio» послуговувалися правилами, складеними ще І. Надалем і Д. Ледесмою, які передбачали екзамени перед прийняттям до школи та під час навчання (Piechnik, 1958: 28). Усний екзамен проводили двічі на рік, після яких префект укладав новий каталог і передавав магістру список учнів його класу. Екзамени приймала комісія (префект із двома професорами), що зменшувало вірогідність суб'єктивної оцінки, яку узгоджували на спільній нараді (Ratio..., 2008: 141).

Як бачимо, ефективність контролю успішності забезпечувалася достатньою кількістю даних для оцінки, всебічністю та тематичною спрямованістю контролю.

Отже, самотніть та ефективність єзуїтської освітньої системи детермінується активним використанням методів стимулювання і мотивації пізнавальної діяльності учнів та використанням різних форм навчальної роботи.

Відповідне матеріальне забезпечення. Результат навчального процесу великою мірою залежав і від матеріального забезпечення. Кожен посадовець в рамках своїх повноважень повинен був дбати про забезпечення бібліотек колегій необхідною літературою (Ratio..., 2008: 55, 65, 75, 143–144).

Спершу єзуїти використовували для навчання латинської мови в нижчих класах підручник Доната, який складався з двох частин: «Ars minor», «Ars maior» (Łukaszevska-Haberkowa, 2010: 298), а у вищих – Despautera (Piechnik, 1958: 32). «Ratio» передбачав для навчання латинської мови багато разів перевиданих в Європі, у тому числі й в Україні, підручник Е. Альвареса «De Institutione Grammatica libri tres». На довгі роки він залишався найбільш уживаним підручником граматики для єзуїтських навчальних закладів. «Ratio» рекомендував цю

граматику як посібник для вчителів, а для учнів пропонував римську переробку Турселіна. Підручник Альвареса складався з трьох частин: rudimenta (про частини мови), друга – синтаксис, третя – засади поетики, поняття про поетичні жанри (Bednarski, 1933: 159–160; Alvares, 1737). Граматику цього автора до 1740 р. видавали 42 рази, а за Едукаційної комісії – ще 14 разів (Bednarski, 1933: 165). Видання 1737 р., очевидно, використовували і для вивчення польської граматики, оскільки воно містило переклад польською (Alvares, 1737).

Для навчання риторики використовували різноманітні підручники. Перш за все, опрацьовували Ц. Соареса «De arte rhetorica libri tres», який окреслив риторику як «ars bene dicendi»; крім того, застосовували підручники: Z. Lauximina «Praxis oratoria», M. Radau «Orator extemporaneous» (Bednarski, 1933: 192, 195), Я. Гретсера («De constructione», «De arte metrica») (Z dziejów..., 1994: 56); Квінтіліана «Institutio oratoria», N. Caussini «De eloquentia sacra et humana Libri XVI», з польських авторів вивчали Я. Квяткевича, М. Сарбевського (Łukaszewska-Haberkowa, 2010: 302) та ін.

У риториці з навчальною метою використовували твори Цицерона «De oratore», «Partitiones Oratoriae» (Piechnik, 1958: 30). Вивчення мов, граматики, риторики потребувало видання творів античних авторів. Найбільше видавали Цицерона, менше – Сенеку та Салюстія (Jezuicka ars..., 2001: 577). Окрім підручників та художніх творів, використовували словники. Найвідомішим на українських землях був словник Г. Кнапія «Thesaurus Polono-Latino-Graecus» (1621) (Z dziejów..., 1994: 199), пізніше перевиданий у 1632 р. (Snapius, 1632), та польсько-латинський словник цього ж автора (Snapius, 1793). З часом езуїти видавали спеціальні словники, як-от: «Słownik frazeologiczny języka łacińskiego» (1751) Ф. Богомольця (Jezuicka ars..., 2001: 79).

Відповідне матеріальне забезпечення (підручники, словники, твори класичних авторів тощо) не лише суттєво полегшувало працю викладачів, а й давало змогу утримувати освіту на високому рівні.

Підготовка педагогічних кадрів. Підготовка вчителів з погляду дидактичних та організаційних навичок була новим елементом європейського шкільництва (Piechnik, 2003: 132). Проблема підготовки педагогічних кадрів була поставлена ще у 1565 р. на II Генеральній Конгрегації ордену (Z dziejów..., 1994: 28). Про неї йшлося в установчому документі «Ratio» (1586) і підтримано в редакції 1599 р. (Piechnik, 1959: 160–161).

Навчання вчителів передбачало кілька рівнів. Першим етапом був дворічний новіціат. Далі випускники повторювали впродовж двох років поетику і риторику (Seminarium nostrorum) (Z dziejów..., 1994: 28). Навчання філософії тривало три роки, після цього вони могли викладати в нижчих класах, а після курсу теології – у вищих (Piechnik, 1959: 162). Одним з важливих етапів було формування вчителя з наданням йому необхідних дидактичних навичок. «Ratio» передбачав, що для цього необхідно тричі на тиждень вправлялись у читанні лекцій,

диктуванні, письмі, виконанні інших обов'язків доброго наставника. Це забезпечував і контролював ректор колегії (Ratio..., 2008: 63–64). Він також проводив наради (consultationes magistrorum) у присутності двох префектів щомісяця або один раз на два місяці, де обговорювали правила для вчителів, які стосуються побожності у вихованні звичаїв (Ratio..., 2008: 65).

Єзуїти добре розуміли важливість ролі вчителя в педагогічному процесі. Я. Боніфачій – автор першої педагогічної праці «Christiani pueri institutio» – зазначав, що «все залежить від учителя» (Z dziejów..., 1994: 63). У «Ratio» були не лише чітко сформульовані його посадові обов'язки, а й визначені методи роботи з дітьми. Новацією єзуїтської системи є не лише професійна підготовка педагога, а й розуміння того, що посада вчителя вимагає постійного вдосконалення та нових підходів до розв'язання педагогічних завдань.

Висновки. Отже, навчання латинської мови передбачало не лише вивчення класичних авторів, а й було джерелом ерудиції. Уже в нижчих класах закладалися глибокі знання з граматики, а у вищих – формувалися стиль та красномовство. У «Ratio» передбачена чітка структура організації освітнього процесу, метою якого було виховання гармонійної особистості з високими моральними і духовними принципами. На навчання латинської мови виділяли обсяги часу, які відповідали природньому поділу предмета. Високий рівень володіння мовою забезпечувався завдяки системності, послідовності, доступності, наочності, емоційності і підтримувався використанням відповідних методів навчання. Важливу роль відіграло належне матеріальне забезпечення та фахова підготовка вчителів.

Сьогодні перед курсом латинської мови, окрім навчальної мети, стоять завдання загальнокультурного і естетичного виховання, які реалізуються шляхом підбору текстів для читання відповідної тематики і містять пізнавальну інформацію з історії, міфології та культури античного світу, як лінгвістична дисципліна вона повинна розширити світогляд та ерудицію студентів, сприяти розвитку в них наукового підходу до вивчення сучасних мов. Визначені нами дидактичні умови здатні забезпечити ефективність навчального процесу і на сучасному етапі.

Література

Андреев В.И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития [2-е изд.]. Казань: Центр инновационных технологий, 2000. 600 с.

Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / [сост. М. Ю. Бабанский]. М.: Педагогика, 1989. 558 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. та гол. ред. В. Бусел]. К.; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.

Навольська Г. І. Особливості навчання латинської мови в єзуїтських колегіях на українських землях XVII – XVIII ст. // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2012. № 3. С. 51–57

Полонский В. Словарь по образованию и педагогике. М.: Высшая школа, 2004. 512 с.

Ratio studiorum : Уклад студій Товариства Ісусового. Система єзуїтської

освіти (серія: *Studia rationis*) / [Пер. з лат. Р. Паранько, пер. з англ. А. Маслюх]. Львів : Свічадо, 2008. 252 с.

Українська Радянська енциклопедія: у 12 т. / [головн. ред. М. П. Бажан]. К.: Голов. ред. УРЕ, 1961. Т. 4. 560 с.

Циглер Т. История [под ред. Ананьина С. А.]. Петербург ; К. : Сотрудникъ, 1911. 501 с.

Alvares E. De institutione grammaticae libri tres. Edition nova correctior. Leopoli: Typis Pauli Golczewski S. R. M. Typogra: Anno Domini, 1737. 160 p.

Bednarski S. Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce : studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego. Kraków : Wydawnictwo księży jezuitów, 1933. 538 s.

Snapius G. Synonyma seu dictionarium polono-latino. Varsaviae: Typis Curiae S.R.M. α P. Prae : Mag. Justi: Juventutis, 1793. 375 p.

Snapius G. Thesaurus polono-latino-graecus. Cracoviae: Typis Francisci Caesarii, 1632. T. 3: Continens Adagia Polonica. 1388 p.

Encyklopedia wiedzy o jezuitach na Ziemiach Polski i Litwy (1564 1995). Kraków : WAM, 1996. 882 s.

Jezuicka ars historica. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2001. 702 s.

Łukaszewska-Haberkowa J. Nauczanie języka łacińskiego w szkołach jezuickich w XVI i XVII wieku // *Nasza Przeszość*. Kraków, 2010. T. 113. S. 295–305.

Pelczar R. Teatr w kolegiach jezuickich // *Nasza Przeszość*. Kraków, 1997. T. 87. S. 167–193.

Piechnik L. Gimnazjum w Braniewie w XVI w. Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce // *Nasza Przeszość*. Kraków, 1958. T. 7. S. 5–71

Piechnik L. Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio studiorum (1548 1599). Kraków : Wyd. WAM : Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna «Ignatianum», 2003. 264 s.

The Jesuit Ratio studiorum: 400th anniversary perspectives / [edited by Vincent J. Duminuco]. New York : Fordham university press, 2000. 307 p.

Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce (Wybór artykułów) / [wstęp, wybór i oprac., mapki, wykaz szkół, bibliografia, indeks Jerzy Paszenda]. Kraków : Wydaw. WAM : Księży Jezuici, 1994. 259 s.

References

Andreev, V. I. (2000). *Pedagogika. Uchebnyiy kurs dlya tvorcheskogo samorazvitiya* [Pedagogy. Training course for creative self-development]. Kazan: TSentr innovatsionnykh tehnologiy [in Russian].

Babans'kiy, Yu. K. (1989). *Izbrannyye pedagogicheskie trudy* [Selected pedagogical works]. Moskva: Pedagogika [in Russian].

Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2001). [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv. Irpin: Perun [in Ukrainian].

Navolska, H. I. (2012). *Osoblyvosti navchannia latynskoi movy v yezuitskykh kolehiakh na ukrainskykh zemliakh XVII – XVIII st.* [Peculiarities of teaching Latin in Jesuit colleges in the Ukrainian lands of the XVII – XVIII centuries]. *Naukovi zapysky TNPU im Volodymyra Hnatiuka*. Seria: Pedahohika. 3, 51–57 [in Ukrainian].

Polonskiy, V. (2004). *Slovar po obrazovaniju i pedagogike* [Dictionary of education and pedagogy]. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].

Ratio studiorum : Uklad studii Tovarystva Isusovoho. Systema yezuitskoi osvity (seria: Studia rationis) (2008). [Ratio studiorum: The structure of the studios of the Society of Jesus. The system of Jesuit education (series: Studia rationis)]. Lviv: Svichado [in Ukrainian].

Ukrainska Radianska entsyklopediia: u 12 t. [Ukrainian Soviet Encyclopedia: in 12 volumes]. (T. 4). Kyiv: Holov. red. URE [in Ukrainian].

TSigler T. (1911). *Istoriya pedagogiki* [History of pedagogy]. Peterburg: Sotrudnik [in Russian].

- Alvares 1737: Alvares, E. (1737), *De institutione grammaticae libri tres*. Leopoldis. Bednarski, S. (1933). *Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce : studjum z dziejów kultury i szkolnictwa polskiego*. Kraków: Wydawnictwo księży jezuitów.
- Cnapius, G. (1793). *Synonyma seu dictionarium polono-latino*. Varsavia.
- Cnapius, G. (1632). *Thesaurus polono-latino-graecus*. Cracovia.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na Ziemiach Polski i Litwy (1564–1995)* (1996). Kraków: WAM.
- Jezuicka ars historica*, (2001). Inglot, M. SJ/ Obirek, S. SJ. (red.). Kraków: WAM.
- Łukaszewska-Haberkowa, J. (2010), *Nauczanie języka łacińskiego w szkołach jezuickich w XVI i XVII wieku*. W: *Nasza Przeszłość*. Kraków, T. 113, 295–305.
- Pelczar, R. (1997). *Teatr w kolegiach jezuickich*. W: *Nasza Przeszłość*. Kraków, T. 87, 167–193.
- Piechnik, L. (1958). *Gimnazjum w Braniewie w XVI w. Studium o początkach szkolnictwa jezuickiego w Polsce*. W: *Nasza Przeszłość*. Kraków, T. 7, 5–71.
- Piechnik, L. (2003). *Powstanie i rozwój jezuickiej Ratio studiorum (1548–1599)*. Kraków: WAM.
- The Jesuit Ratio studiorum: 400th anniversary perspectives*, (2000), Duminuco, V. (ed). New York: Fordham university press.
- Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce (Wybór artykułów)*, (1994). Kraków: WAM.

АНОТАЦІЯ

Розробка освітньої моделі підготовки фахівців, яка здатна ефективно функціонувати в новітніх умовах, забезпечуючи позитивну динаміку перетворень держави, є пріоритетним напрямом української освітньої парадигми. Європейські прагнення в цій галузі спрямовані на розробку програм, які не лише опираються на загальні принципи, цінності, підходи, а й ураховують культурні традиції та історичний контекст. Одним із елементів такого підходу є формування лінгвістичної ерудиції, яка є необхідною складовою професійної компетенції філологів. Це актуалізує потребу більш комплексного дослідження діяльності ордену єзуїтів, які досягли високих успіхів у підготовці ерудованої молоді.

Метою нашої статті є з'ясування дидактичних умов формування та шляхів розширення лінгвістичної ерудиції при вивченні латинської мови в навчальних закладах ордену єзуїтів.

У статті охарактеризовано структуру, зміст та особливості організації навчального процесу навчальних закладів ордену єзуїтів. З'ясовано, що формування лінгвістичної ерудиції у цих освітніх закладах вдалось досягти завдяки дотриманню таких дидактичних умов: системності та структурованості; чіткості мети і завдань для кожного класу (ступенева система навчання); структурованню змісту кожної навчальної дисципліни, в тому числі і латинської мови (характерною ознакою було не лише досконале оволодіння латинською мовою, а й формування розумових здібностей під час читання літературних творів класиків); доцільному використанню методів та прийомів навчання (активне застосування методів стимулювання і мотивації пізнавальної діяльності учнів); відповідному матеріальному забезпеченню; підготовці педагогічних кадрів.

Оскільки сьогодні перед курсом латинської мови, окрім навчальної мети, стоять завдання загальнокультурного і естетичного виховання, то творче використання досвіду минулого здатне забезпечити ефективність навчального процесу і на сучасному етапі.

Ключові слова: дидактичні умови, лінгвістична ерудиція, латинська мова, навчальний процес, орден єзуїтів.

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія: Педагогічні науки

ВИПУСК 1

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 20510-10310Р від 24.12.2013 року

Головний редактор

Богданов Ігор Тимофійович – доктор педагогічних наук,
професор, ректор Бердянського державного педагогічного університету

Відповідальний редактор

Попова Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук,
доцент Бердянського державного педагогічного університету

Технічний редактор та комп'ютерна верстка
Анжеліка Шульженко

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Підписано до друку 01.05.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура "Arial". Друк – лазерний.
Ум.-друк. арк. 19,7. Обл.-вид. арк. 19,9.
Наклад 300 прим. Вид. № 158.

Адреса редакції:

71100, м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК №2961 від 05.09.2007 р.

Scientific Edition

**SCIENTIFIC PAPERS OF BERDIANSK STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Series: Pedagogical sciences

ISSUE 1

Editor in Chief

Bogdanov Igor – doctor of pedagogical sciences, professor,
rector of Berdiansk State Pedagogical University

Editor

Popova Olga – Ph. D. (Pedagogics), Associate professor of
Berdiansk State Pedagogical University

**Computer version
Anzhelika Shulzhenko**

Signed to the print 01.05.2021 p.
Format 60x84/16. Offset paper.
Fonts "Arial". Printing – laser.
Conv. pr. sheet. 19,7
Number of copies 300.

Shmidta St., 4, Berdiansk, Zaporozhye region, 71100

Certificate of state registration
DK №2961 of 05.09.2007